

107595

— Jeg var aldri i tvil om at vi måtte kjempe

Det tyske angrepet på Norge 9. april 1940 kom som en fullstendig overraskelse og virket som et sjokk på det norske folk. Det var en situasjon vi som folk var helt uforberedt på. At det gjaldt landets øverste ledelse like meget som den vanlige kvinne og mann kan H.M. Kong Olav bekrefte i et intervju med NTB 50 år etter de dramatiske begivenhetene.

Kong Olav, som i 1940 var landets kronprins og en ung mann på 36 år, er i dag den eneste gjenværende av de personer som var med og tok de vanskelige og viktige beslutninger og bar det tunge ansvar for disse beslutninger i april dagene for femti år siden. Hadde han mottatt varsler eller informasjon på forhånd, eller kom angrepet like overraskende på ham som på folk flest?

— Vi ble like overrasket som de fleste andre. Jeg for min del ble først klar over alvoret i situasjonen etter å ha hørt på radio om kvelden 8. april. Først da fikk jeg høre det som sto i Aftenpostens aftennummer om at det tyske troppetransportskipet «Rio de Janeiro» var senket utenfor Lillesand om formiddagen. Ingen hadde fortalt meg om det, og avisen ble ikke brakt ut til meg på Skaugum. Situasjonen var jo spent, og jeg lyttet på radio utover ettermiddagen og kvelden, men av en eller annen grunn kom ikke denne nyheten fram i norsk radio. Jeg fikk vite om den etter å ha svitsjet over til Danmarks radio etter de første kveldsnyhetene i NRK.

— Nyhetene tidligere på dagen var mer uklare. Eng-land hadde lagt ut miner på norskekysten, og det ble meldt om tyske troppekonsentrasjoner ved den danske grensen. Men da nyheten om «Rio de Janeiro» kom, forsto jeg at det kunne bli krig i landet vårt. Og da begynte vi med en gang å gjøre oss klare og forberede oss på en slik situasjon. Utover natten kom etter hvert mer illevarslende meldinger, og vi pakket og gjorde oss klare for den eventualitet at Kronprinsfamilien måtte forlate Skaugum. Det skjedde imidlertid ikke. Noen evakuering var ikke planlagt på forhånd. — Hadde Deres

Majestet tenkt at det skulle bli nødvendig for Kongefamilien å søke tilflukt i utlandet?

— Nei, i hvert fall ikke en så dramatisk evakuering som det faktisk ble. Kronprinsessen og barna måtte allerede natten til 10. april evakuere via Hamar og Elverum over grensen til Sverige.

— Hvordan reagerte familien?

— Den tok det pent. Min hustru var sterk, og tre barn i alderen ti til tre år forsto vel ikke så meget av det hele. Kanskje var det til og med litt spennende til å begynne med.

Kronprins Olav hadde ingen direkte kontakt med sin familie i de to månedene han og hans far måtte føre en omflakkende tilværelse under felletoget i Norge.

— Vi utvekslet brev, men hadde ingen telefonforbindelse, forteller Kongen.

Kontakten med folket ble også spesiell for kongen og kronprinsen. Etter tyskernes forsøk på å ta dem av dage eller til fange, var det nødvendig å ikke gjøre kjent hvor de til enhver tid befant seg. Det betød ikke at de var isolert fra folk. Kong Olav kan fortelle at de kom mange nordmenn nærmere enn de ville ha gjort under mer normale forhold.

På den annen side var det også noen som ble urolige når kongen og regjering slo seg ned på hjemstedet deres. Det var heller ikke så rart. Tyskerne hadde jo bombet så å si alle de hus vi hadde vært inne i, bemerkte Kong Olav.

— Forholdet til medlemmene av Kongens råd ble vel også noe spesielt når dere måtte leve så tett sammen under improviserte og til dels primitive forhold?

— Ja, vi fikk et helt spesielt nært forhold til en del av regjeringens medlemmer, og det utviklet seg til vennskap etter hvert. Når man sitter sammen rundt en peis i flere dager, nytter det ikke å være formell. Jeg tror ikke noen greier det. Absolutt ikke min far og jeg.

KRAVET OM QUILSING AVGJØRENDE

Regjeringen avviste det tyske ultimatum 9. april om morgenen og gjentok sitt nei dagen etter. Enkelte historikere har pekt på at den mili-

tære situasjonen lå slik an at det ville ha vært mer realistisk å gi etter for de tyske kravene?

— Når regjeringen fastholdt sitt nei på Elverum 10. april, tror jeg det avgjørende var at tyskerne krevde at Quisling skulle utnevnes til statsminister. Nesten alt annet ville ha vært bedre enn å godta et slikt krav.

— Kong Haakon selv sa jo også et klart nei, helt uavhengig av regjeringens standpunkt. Var dette spørsmålet og spørsmålet om Kongen ville sette sin stilling inn på at Quisling ikke ble statsminister drøftet mellom Konge og Kronprins?

— Ja, før min far bega seg fra Nybergssund til Elverum for å møte den tyske sendemannen snakket vi sammen, og vi var helt enige om det standpunkt, sier Kong Olav.

Kong Haakon la sitt standpunkt fram for regjering etter møtet med den tyske sendemannen. Det gikk ut på at det tyske kravet om en regjering Quisling måtte avvises. Hvis regjeringen på selvstendig grunnlag ville akseptere det, var det intet annet for Kongen å gjøre enn å si fra seg tronen «for seg og sitt hus». Regjeringen sluttet seg enstemmig til Kong Haakons nei, og kamplinen var valgt. Dagen etter kom så de voldsomme luftangrepene på Elverum og Nybergssund i et forsøk på å rydde Konge og Regjering av veien.

NASJONENS SELVAKTELSE

— General Ruge refererer i sin beretning om felletoget i Norge en samtale med Kong Haakon i Tromsø like før avreisen til London i juni 1940. Da uttaler Kongen at det ikke bare var hensynet til landets frihet og selvstendighet, men like meget hensynet til nasjonens selvaktelse, som var avgjørende for at han valgte motstandslinjen.

— Ja, jeg tror nok det spilte en stor rolle for min far. Vi var ofte inne på det i våre samtaler den gang. Jeg var for det meste en passiv tilhører, men jeg var enig med min far i slike viktige spørsmål.

— I Innbygda i Trysil 12. april vurderte kongen og regjering om de skulle søke tilflukt i Sverige eller trekke seg vestover mot kysten. Hva var grunnen til at det

siste alternativet ble valgt?

— Det var den naturlige veien å dra hvis vi ikke ville la oss internere i Sverige.

— Ble det sagt direkte fra at dere ville bli internert om dere gikk over grensen?

— Nei, men vi måtte anta at det kunne komme til å skje på grunnlag av den reaksjon vi fikk fra svensk side.

«IKKE RIKTIG Å STIKKE AV»

— Det er blitt fortalt at Deres Majestet på det tidspunkt sa at det ville ta seg dårlig ut om kongen og regjering hadde begitt seg inn i Sverige når de nettopp hadde besluttet at Norge skulle fortsette å kjempe.

— Ja, det er riktig. Om jeg ikke nettopp uttalte det offisielt, så sto det for meg at det var det eneste riktig å gjøre. Det gikk ikke an å stikke av fra det hele etter at vi hadde bedt ungdommen om å la seg mobilisere og mens handelsflåten stilte seg på alliert side i kampen mot Tyskland. I ettertid kan vi vel si at den beslutning som ble tatt var riktig.

— Men det er vel kanskje forståelig, med den påkjenning som kongen og regjering hadde vært utsatt for med tyskernes forsøk på å ta dem til fange eller ta dem av dage, at mange kunne ønske å komme i sikkerhet på svensk grunn?

— For en del av regjeringens medlemmer var flyangrepet på Nybergssund meget ubehagelig menneskelig sett. De var ikke forberedt på det og fikk et sjokk. Som fagmiljøer var jeg nok mer forberedt på å takle en slik situasjon. Dessuten var jeg en ung mann, og aldersforskjellen spilte sikkert en rolle. Når min far tok det rolig, skyldtes nok også dette hans militære bakgrunn. Han hadde ganske sikkert mange ganger tenkt igjennom hva som kunne skje, spesielt i sine yngre dager under den første verdenskrig.

«JEG VAR ALDRI I TVIL»

— Var Deres Majestet aldri i tvil om at det var riktig å kjempe?

— Nei, jeg personlig var det ikke.

Kong Olav understreker at dette også var hans holdning da kampene i Norge måtte oppgis og Konge og Regjering ville gå i eksil i

London. Som kjent ble dette nødvendig etter at de allierte hadde sagt fra at de måtte trekke seg ut av Norge.

— Min tanke med å tilby meg å være igjen i Norge var å markere at vi fortsatt var i krig, at vi ikke bare kunne sette en strek over det som hadde skjedd og gå videre som i fredstid. Nå viste det seg heldigvis at dette ikke var nødvendig på noen som helst slags måte, og i dag er jeg veldig takknemlig for at det ikke ble noe av min tanke. Hadde jeg blitt hjemme, ville jeg bare ha blitt sittende der. Men på det tidspunktet var jeg redd for at defaitismen skulle bli allfor utbredt. På grunn av Frankrikes nederlag vokste den jo utover sommeren. Det var en trist sommer.

— Den var kanskje særlig trist for dem som måtte dra i landflyktighet?

— Det var en tung beslutning å ta, men det var ikke annet å gjøre hvis en ikke skulle bli satt helt ut av spill. — Elverumsfullmakten var en fullmakt fra Stortinget til regjeringen om at regjeringen skulle utøve Stortingets funksjoner så lenge Stortinget ikke var samlet. Hadde denne fullmakten noen betydning for kongen og kronprinsen i eksil?

— Ja, til en viss grad hadde den det. Den ga også en viss trygghet og fungerte som en god retningslinje. Det var selvsagt en styrke for oss alle at en slik fullmakt forelå.

DEN STØRSTE SKUFFELSEN

— Hva var den største skuffelsen Deres Majestet hadde i de dramatiske ukene i 1940?

— Det var da felletoget i Nord-Norge ble oppgitt. Det var en veldig skuffelse da de allierte meddelte at de ikke lenger kunne holde sine styrker i Norge og den militære motstanden måtte oppgis.

— Det var vel også flere skuffelser når det gjaldt felletoget i Norge?

— Ja, men det har general Ruge beskrevet så godt i sin beretning at det ikke skulle være nødvendig for meg i dag å kommentere det. Ruge skrev sin beretning nærmere i tid enn jeg kan gjøre nå. Dessuten har jeg ingen notater, og jeg har aldri ført dagbok.

— Hva var den største til-

fredsstillelsen under kampene i Norge?

— Militært sett var det den fremgangen vi hadde i Nord-Norge som kulminerte med gjenerobringen av Narvik. Ellers var det den trassige innstillingen vi fant overalt, og ganske særlig i Nord-Norge. Viljen til å yte noe, eventuelt ofre var meget sterk. Det var en holdning vi merket hos alle vi kom i kontakt med, og det var en gledelig reaksjon under de forhold som rådet.

— Det var kanskje ikke så mye defaitisme å møte?

— Nei, ikke så lenge kampene sto på i Norge. I Nord-Norge var det i hvert fall ingen defaitisme å spore.

LÆRDOMMER FRA 1940

— Hvilke lærdommer mener Deres Majestet vi som folk bør trekke av det som skjedde i 1940?

— At det er farlig å isolere seg utenrikspolitisk slik vi gjorde det i slutten av mellomkrigstiden. Det førte nok til at det store flertall av det norske folk ikke var innstilt på at vi kunne bli angrepet. Det var en innstilling som det på kort sikt ikke var mulig å endre, dette at det kan hende hos alle andre, men ikke hos oss.

— Vi må alltid ha for øyet at ting kan hende, og at det kan hende uventet og fort. Se bare på hvor raskt begivenhetene i Øst-Europa utvikler seg.

— Nordmenn flest, og kanskje særlig de unge, forstår vel i dag bedre verdien av et fellesskap utover landets grenser?

— Situasjonen i dag er nok en helt annen enn for femti år siden. Forbindelsene utad er helt annerledes, både sivilt og militært. Vi er med i mange flere internasjonale organisasjoner, og det fører til at vi får en innstilling til internasjonale problemer og internasjonalt samarbeid som er vidt forskjellig fra den vi hadde i mellomkrigstiden.

— 1940-generasjonen sier «aldri mer 9. april».

— Det synes jeg er en god rettesnor å ha, sier Kong Olav.

FREDAG 6. APRIL 1990

Kong Haakon og Kronprins Olav ved bjerka i Molde - bildet som ble tatt av Per Bratland og som illustrerer den norske viljen til motstand som konge og kronprins symboliserte under krig og okkupasjon.

Foto: (NTB-ARKIV)

De tyske troppers fredelige innmarsj i Oslo tidlig på ettermiddagen 9. april. Selv om inntog skjedde uten motstand, var det ikke slik tyskerne hadde tenkt seg det. Okkupantene kom 8 - 10 timer for sent til å sikre seg konge og regjering, takket være det beslutsomme forsvaret av Oscarsborg.

Foto: (NTB-ARKIV)